

Gandastraat 31

Maarten Berkers & Gunter Stoops

OVERDRUK UIT:

Archeologisch onderzoek in Gent 2012, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 6), Gent, 2012, p. 23-37.

GANDASTRAAT 31

Maarten Berkers & Gunter Stoops

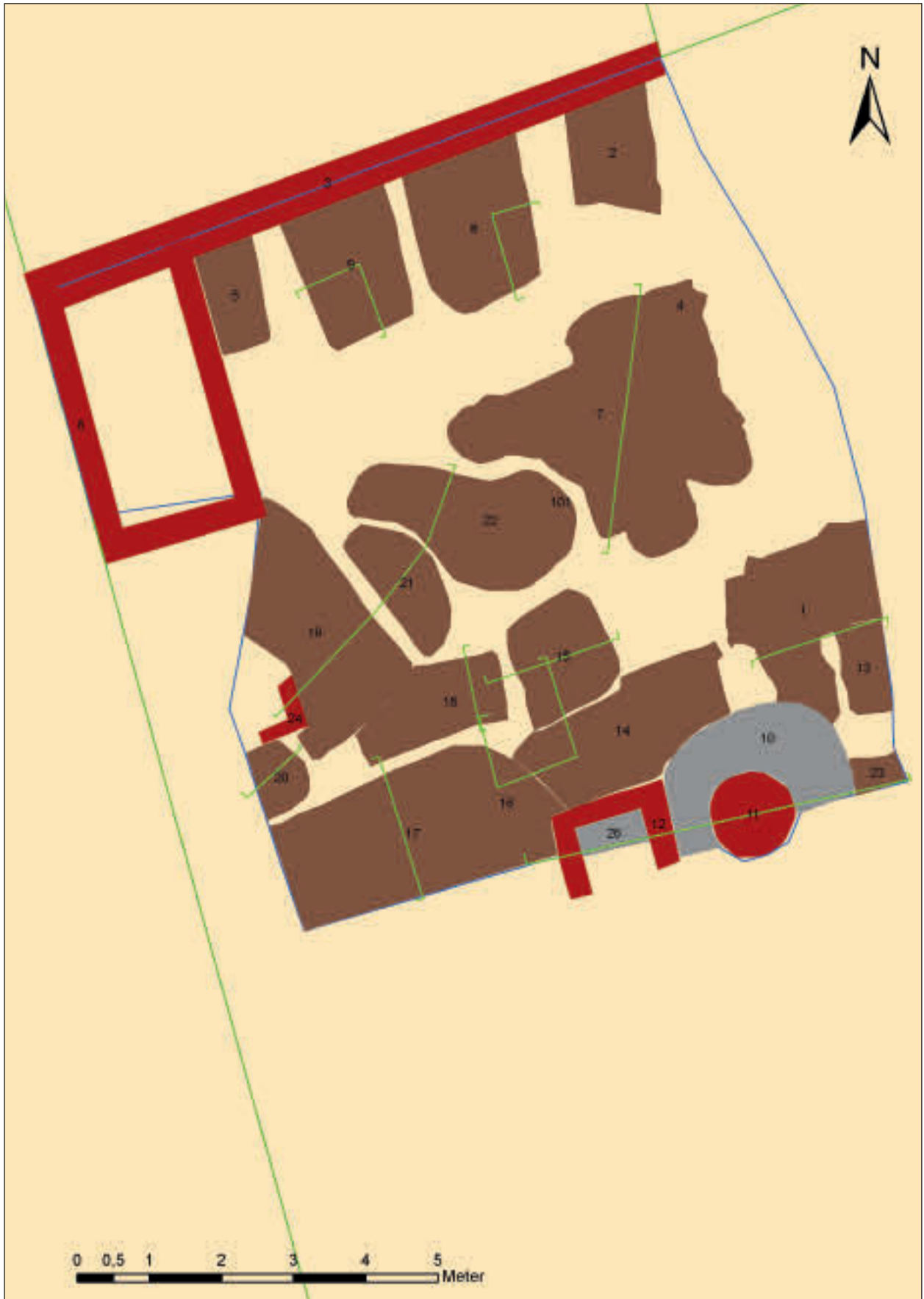
Inleiding

Van 2 tot 5 maart 2010 kon de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent in samenspraak met Verspurten bvba een onderzoek uitvoeren op een deel van het terrein Gandastraat 31 (kad. afd. 4 sectie D, nr. 575b4; opgravingsvergunning 2010/026)¹. Deze plek bevindt zich 120 m ten oosten van de nog bestaande abdijruïnes van de middeleeuwse Sint-Baafsabdij (afb. 1). In de directe nabijheid bevond zich het Sint-Baafsdorp met de Heilig-Kerstkerk, en bij alle voorgaand onderzoek in deze buurt werd schervenmateriaal uit de Romeinse periode gevonden. Bij het meest recente archeologische bodemonderzoek

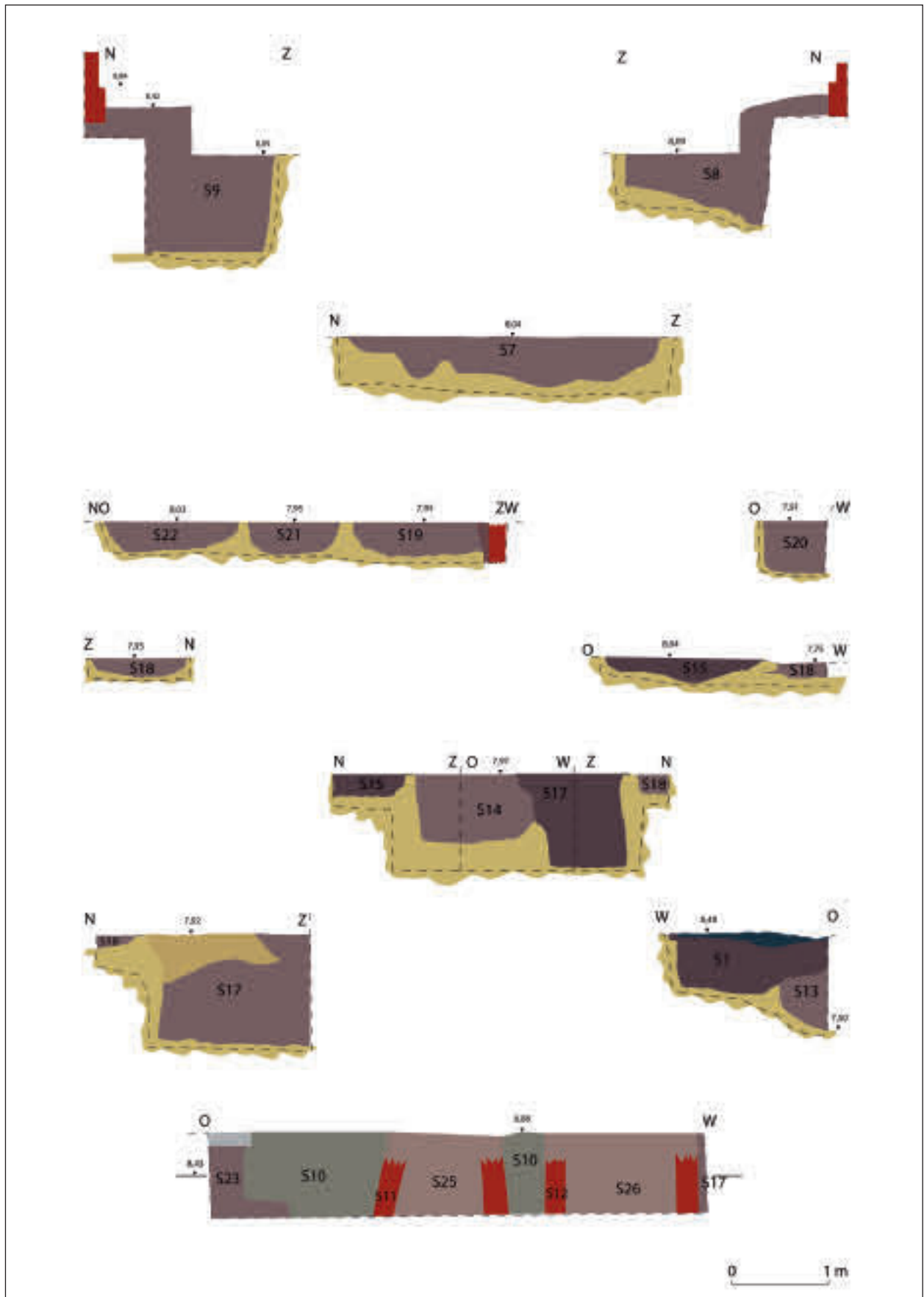
op de hoek Gandastraat-Oostenrijkersstraat in 2007 werden een deel van het middeleeuwse abdijkerkhof opgegraven en een vuurplaats uit de Romeinse periode gedocumenteerd². Het natuurlijke terreinoppervlak moet vroeger een meer uitgesproken reliëf gekend hebben, namelijk opgaand naar het oosten, waar zich een lange smalle zandige rug langs de Schelde bevindt waarop de Dendermondsesteenweg loopt. De opgravingen Gandastraat 31 bevestigen dit uitgangspunt: het onderliggende zand werd al op ca. 8.00 T.A.W. bereikt; dit is ca. 1 m hoger dan 100 m westelijker. Wel valt moeilijk in te schatten wat er in de loop der jaren door verstoringen en egalisatie van de natuurlijke bodemopbouw verdwenen is.

afb. 1: Situering ten opzichte van de Sint-Baafsabdij (Aerodata Int. en Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

afb. 2: Grondplan met aanduiding van de doorsnedes (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

afb. 3: Doorsnedes sporen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Kuilen

Ten noorden van het huis lag een open ruimte waarvan het oppervlak bij aanvang op ca. 8.80 T.A.W. lag. De helft hiervan, in het bijzonder het deel aan de straatkant waar de putten voor de nieuwbouw kwamen, werd onder archeologische begeleiding machinaal verdiept tot ca. 8.00 T.A.W. De bovenste 50 cm waren regelmatig verstoord door recenter metselwerk en leidingen. Daaronder stootte men onmiddellijk op de onaangeroerde zavel. Enkel een 15-tal zandwinningskuilen tekenden zich af (afb. 2, 3 en 4). De natuurlijke bovenbouw van de bodem was in het verleden al volledig verdwenen, weg geërodeerd of bij egalisatiewerken afgegraven. De kuilenrij (S5, S9, S8, en S2) lag tegen de noordgrens van het perceel

afb. 4: Overzicht van de sporen (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

afb. 5: Zandwinningskuilen tegen de noordelijke perceelsgrens, sporen 8 en 9 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

en bestond uit rechthoekige kuilen met erg rechte wanden (afb. 5). De muur op de noordelijke perceelsgrens (baksteen: 20.5/21 x 10.5 x 5.5 cm) is over deze zandwinningskuilen gebouwd. De lengteassen van de kuilen lagen noord-zuid. De alignering van deze putten en hun regelmatige en rechte vorm doen vermoeden dat hier in serie en volgens plan ontgonnen is. Een zestal meter meer naar het zuiden vormde de rij van S13, S14 en S17 een gelijkaardige tegenhanger, al waren ze van grotere omvang, lag de lengteas hier oost-west en leken ze op basis van het vulmateriaal iets ouder (afb. 6). In de tussenliggende zone lagen eveneens kuilen, maar deze waren minder diep en eerder onregelmatig van vorm (S7, S22, S21, S19, S15, en S20). Daar er hier geen andere aanwijzingen zijn, mogen we veronderstellen dat het ook hier om zandwinning ging.

afb. 6: Doorsnede door spoor 17 en op de achtergrond doorsnede door sporen 15 en 14 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

Slechts enkele kuilen sneden elkaar net, waaruit opgemaakt kan worden dat dit echt niet de bedoeling was en men dus wel op zoek was naar zuiver zand (afb. 3). In de kuilvulling was soms een gelaagdheid merkbaar, maar die was veroorzaakt door kleurverschillen tussen de individuele karladingen met vuile grond die erin gestort waren. De rechte wanden en het ontbreken van afkalving en vloeilagjes wezen op een snelle demping. Mogelijk werd voor het dempen de vervuilde oppervlaktegrond van de volgende kuil gebruikt. Het aardewerk dat gerecupereerd

werd, dateert de kuilen ten vroegste in de late middeleeuwen; het merendeel is zelfs post-middeleeuws. Twee scherven versmeten Romeins aardewerk werden opgemerkt en bevestigen weer de aanwezigheid van de Romeinse periode in deze omgeving. Ook bij de opgravingen in 2007 werd een zandwinningskuil aangesneden, die ondanks het feit dat de uiteindelijke grootte niet vastgesteld kon worden, toch duidelijk van een andere dimensie was (minimum 6.5 bij 1.8 m).

Een beerput (S6 met binnenafmeting; 1.60 bij 3.50 m) aan de straatkant en een waterput (S11) naast de kelder behoorden tot nog jongere constructieresten. Beerput en waterput waren opgebouwd uit baksteen (22 x 10.5 x 5 cm).

Gezien hier een groot deel van de archeologische bodem al verdwenen was en daar na afbraak van het pand de nieuwbouw op een slechts 0.40 m diep ingegraven plaat zou rusten, werd van verder intensief archeologisch onderzoek afgezien. De bouwheer nam maatregelen zodat de ondergrond niet verder verstoord werd en dieper liggende sporen bewaard blijven voor de toekomst.

HET VONDSTENMATERIAAL UIT DE KUILN

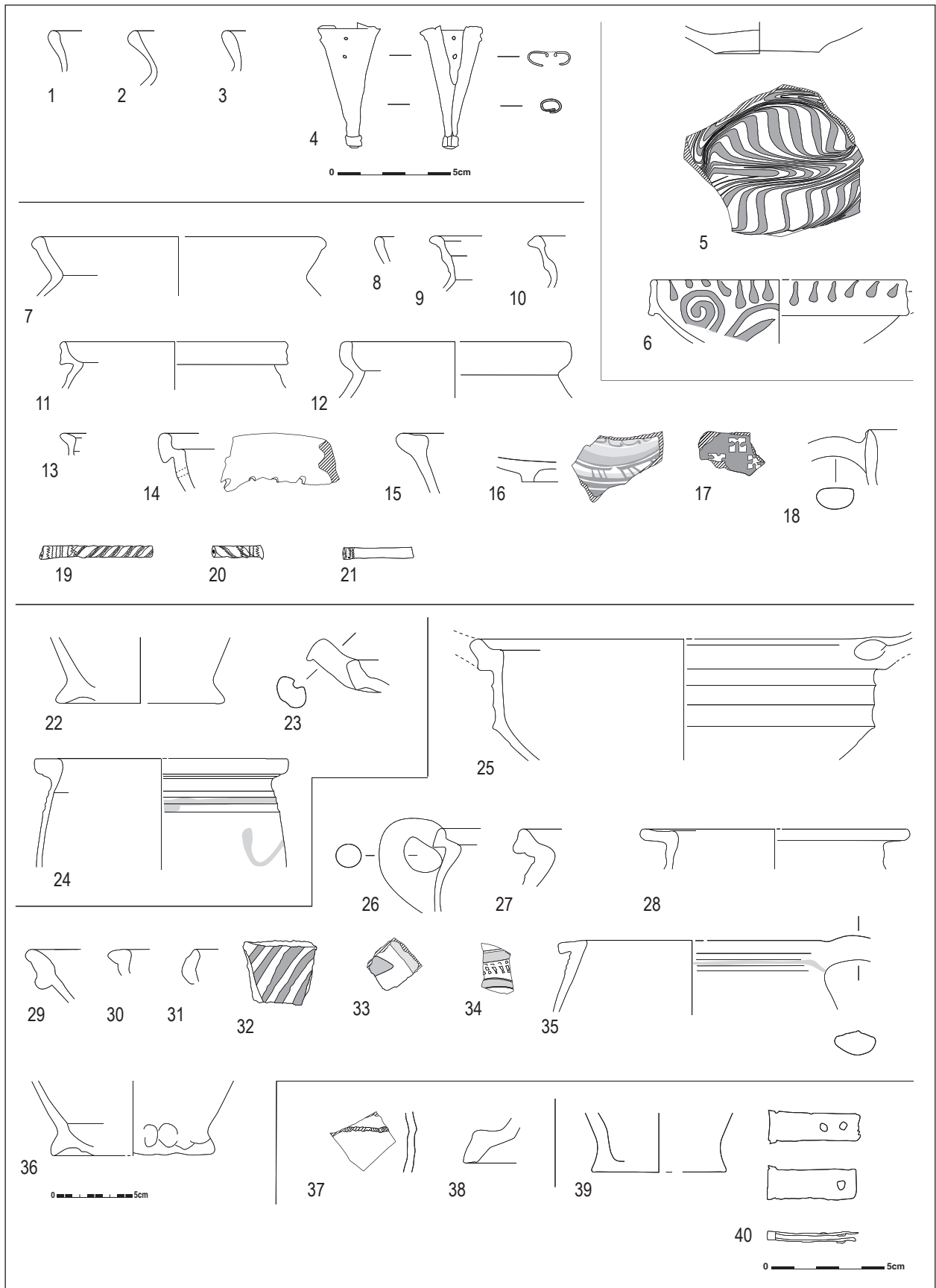
Tijdens de opgraving werden in de kuilen verschillende vondsten, voornamelijk gebruiksaardewerk, aangetroffen. Voor dit artikel werden, in regel, enkel het aardewerk en het metaal bestudeerd. De kuilen worden oplopend per spoornummer behandeld.

Het gebruiksaardewerk uit kuil S1 bestaat uit vierentwintig scherven waarvan het rode aardewerk met veertien scherven de belangrijkste groep is. Er zijn drie randen aanwezig, die in principe een gelijkaardige vormgeving kennen: het zijn alle eenvoudig uitstaande randen met een afgeronde top (afb. 7: 1-3); bij twee exemplaren is deze top ook wat verdikt. De fragmenten zijn echter te klein om uit te maken of ze nu behoren tot zogenaamde kookkannen, eenorige grapes

of (tweeorige) grapes. Bij het grijze aardewerk en het steengoed zijn geen randen aanwezig. Wel bevat deze context een klein oorfragment van een biconische beker uit Langerwehe, die kan worden gedateerd in de 14de eeuw of de eerste helft van de 15de eeuw³. Een klein stuk metaal, vermoedelijk een koperlegering, heeft een eerder langgerekte driehoekige vorm met aan één zijde twee kleine doorboringen (afb. 7: 4). Het object is gemaakt door een fijne plaat metaal gedeeltelijk over elkaar te plooiën; daarna werd de top verstevigd en afgesloten. Het gaat om de zogenaamde schoen, een metalen versteviging, van een foedraal of schede van een mes, dolk of zwaard⁴. Hoewel in dit geval het laatste voorbeeld waarschijnlijk niet van toepassing is. De ganse context kan op basis van het aardewerk, onder meer door de afwezigheid van hoogversierd aardewerk, worden gedateerd vanaf het midden van de 14de eeuw tot de eerste helft van de 15de eeuw⁵.

S4 telt slechts drie scherven in rood aardewerk, waaronder één rand die behoort tot een papkom met bandvormige licht ondersneden rand (afb. 7: 6). Gele slibversiering werd aangebracht aan de binnenzijde van de kom, alsook aan de buitenzijde van de rand. De decoratie op de rand wordt gekenmerkt door druppelvormige slib; verder aan de binnenzijde gaat het over naar circulaire en willekeurige patronen. Op de rand is tevens nog de afgebroken aanzet van een horizontaal geplaatst oor te zien. Een groot fragment van een bodem met licht convex standvlak kent een gemarmerde slibversiering (afb. 7: 5). Gelijkaardig materiaal, aangetroffen in Nederland, wordt gedateerd in de late 17de of de 18de eeuw⁶. Ook bij de opgravingen aan het Toreken in Gent werd een gelijkaardig stuk uit de grond gehaald⁷.

Het gebruiksaardewerk uit kuil S7 telt in totaal vijftig scherven, waarvan het rode aardewerk met vierenveertig stuks de grootste groep vormt. Zeven van de negen randen rood aardewerk in deze context behoren tot kookgerei. Twee eenvoudige uitstaande randen met licht verdikte, afgeronde

afb. 7: Het vondstenmateriaal uit de kuilen S1, S4, S7, S8, S9, S13 en S14; het metaal wordt op een andere schaal afgebeeld dan het aardewerk en heeft daardoor een individueel schaallatje (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

top en geprononceerde (binnen- en) buitenlip zijn afkomstig van grapes (afb. 7: 7-8). Twee markante randscherven worden gekenmerkt door een slanke geprofileerde vormgeving met een licht verdikte en wat spitse top die naar buiten is geplooid (afb. 7: 9-10). Deze randen vertonen een affiniteit met de vormgeving van een grape uit de Sint-Pieterabdij⁸, die echter wel een stuk zwaarder is uitgevoerd. Deze identificatie kan echter bediscussieerd worden. De slanke randen zouden evengoed kunnen behoren tot kannen. Eveneens deel van een grape is een brede geribbelde bandvormige rand met licht geprononceerde doorn (afb. 7: 11) die onder de rand sterk is ingesnoerd. Een verdikte rand met afgeplatte top en ingesnoerde hals is ook te relateren aan een grape of steelgrape (afb. 7: 12). Een gelijkaardig stuk werd teruggevonden bij onderzoek aan de Meulesteedsesteenweg en kon toegekend worden aan een grape⁹. Er is eveneens een klein fragment van een verdikte naar buiten geplooid rand met enkele moeilijk zichtbare sporen van roetaanslag (afb. 7: 13). Vermoedelijk betreft het hier ook een grape of een vorm met een kookfunctie. Een andere rand verwijst naar een vergiet met een sikkelvormige rand (afb. 7: 14) die licht is ondersneden en enkele doorboringen kent. Een laatste rand in rood aardewerk behoort tot een kom met een zware, haaks uitstaande rand met afgeronde top (afb. 7: 15), die sterk lijkt op een kom met twee horizontale oren uit de Sint-Pietersabdij¹⁰. Het aardewerk met tinglazuur wordt vertegenwoordigd door twee scherven in majolica, waarvan één wand van een bord met daarop een schaakbordpatroon in blauwwitte beschildering (afb. 7: 17) en één bodem met polychrome beschildering (afb. 7: 16). Het steengoed wordt vertegenwoordigd door twee scherven, waarvan één rand van een kan of kruik met spits toelopende top en opvallend lichte groef net onder deze top (afb. 7: 18). Gelijkaardige vormen zijn ook aangetroffen op Nova Zembla en dateren uit de late 16de eeuw¹¹. Ten slotte vallen nog drie versierde steelfragmenten van kleipijpen op (afb. 7: 19-21). De decoratie is enerzijds gestempeld, in de vorm van raderingen, zigzagversiering, parelranden en

radstempel. Twee stelen vertonen ook ingesneden versieringen. Op basis van deze decoratie kan een nogal brede datering worden voorgesteld van de tweede helft van de 17de eeuw tot zelfs eerste kwart 18de eeuw¹². De algemene datering voor deze context is niet eenvoudig, maar lijkt toch te wijzen naar de 17de eeuw.

Het gebruiksaardewerk uit kuil S8 omvat slechts tien scherven. Het rode aardewerk is met acht scherven de grootste groep. Er is één zware bandvormige tot bijna blokvormige rand die licht uitstaand is, met daarop een korte toegeknepen greep (afb. 7: 23). Intern is het stuk overtrokken met wit slib en loodglazuur. Mogelijk gaat het om een kleine panvorm. Tevens is er nog een eenvoudige bodem op standring die vrij sterk is afgesleten (afb. 7: 22). Het steengoed wordt hier vertegenwoordigd door een zware haaks uitstaande verdikte rand die is afgeplat aan de bovenzijde en een afgeronde onderlip (afb. 7: 24). Op de schouder is nog wat versiering met kobaltverf te zien. Gelijkaardige voorraadpotten zijn een goed herkenbaar product uit Westerwald en komen voor vanaf de late 17de eeuw tot zelfs de 19de eeuw¹³.

S9 bevat in totaal negenentwintig scherven gebruiksaardewerk. Met drieëntwintig scherven, waarvan zes randen, is het rode aardewerk het talrijkst. Bij een vrij zware, naar buiten staande blokvormige rand met opstaande boord en dekselgeul is nog net de aanzet van een horizontaal geplaatst oor op de rand zichtbaar (afb. 7: 25). Dit komtype wordt tevens gekenmerkt door een geprononceerde draairibbel op de overgang tussen buik en bodem. Een grape met uitstaande rand en afgeplatte, maar afgeronde en verbrede top heeft een duidelijke dekselgeul en valt op door de interne sliblaag waardoor die geel kleurt (afb. 7: 26). De buitenzijde is niet geheel bedekt met wit slib, waardoor een kleureffect van rood, geel en plaatselijk bruin (vermoedelijk door de toevoeging van ijzeroxide¹⁴) ontstaat. Een qua vormgeving gelijkaardige rand, maar in een

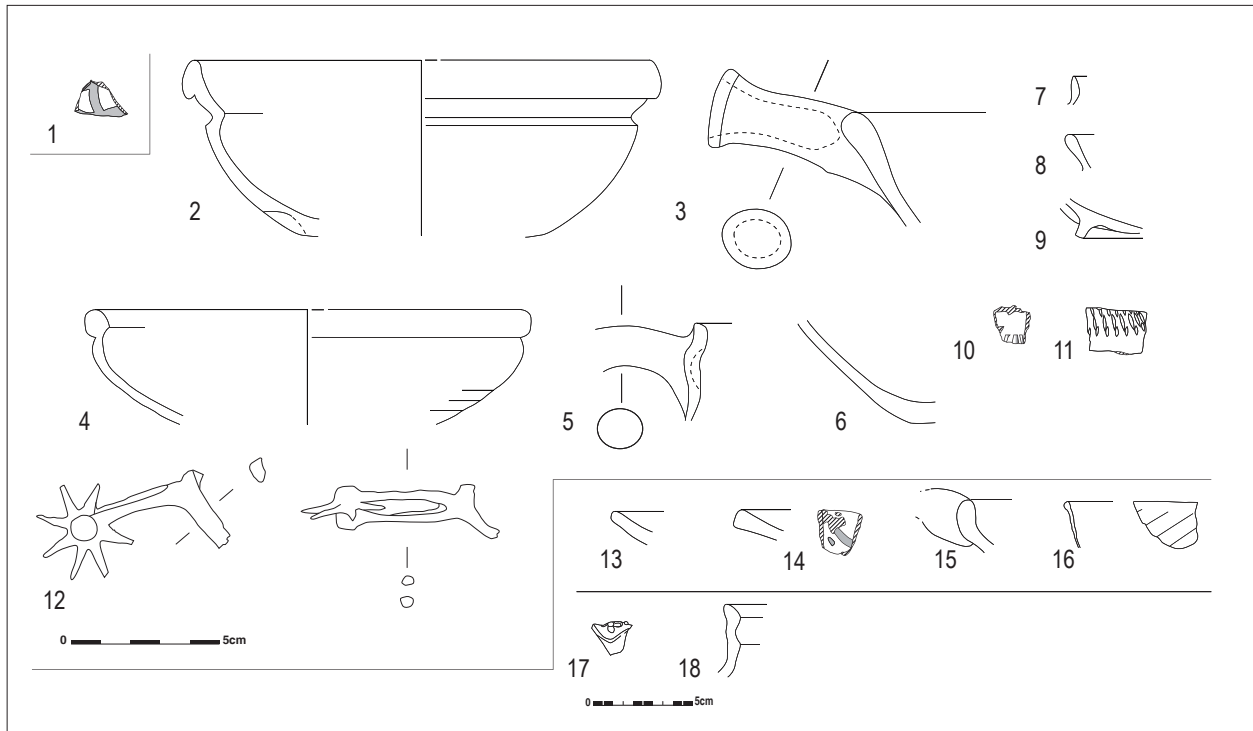

zwaardere uitvoering en met een licht concave top, lijkt eveneens te behoren tot een grape (afb. 7: 27). Een brede bandvormige rand met afgeronde en wat naar buiten geduwde top kent een geprononceerde doorn (afb. 7: 29). Hij behoort tot een teil waarvan ook in de Sint-Pietersabdij een gelijkaardig voorbeeld werd aangetroffen¹⁵. Een bijna haaks uitstaande rand met licht verdikte en afgeronde top is gemakkelijk te herkennen als de rand van een kamerpot (afb. 7: 28). Een vrij gelijkaardig type kennen we uit de Sint-Pietersabdij¹⁶, maar ook uit de opgravingen in het Toreken aan de Vrijdagmarkt is een vergelijkbaar voorbeeld te melden¹⁷. Een haaks uitstaande, korte verdikte rand met afgeronde top kan niet worden toegewezen aan een specifieke vorm (afb. 7: 30). Dit geldt ook voor een klein fragment van een eenvoudige rand met een eerder spitse top die licht naar binnen lijkt te zijn geduwd (afb. 7: 31). Naar alle waarschijnlijkheid gaat het om een rand van een papkom. De binnenzijde van het fragment is bedekt met wit slib en een groen koper-loodglazuur. Niet afgebeeld, maar wel vermeldenswaard is een klein stuk van een vlakke bodem met roetaanslag, vermoedelijk kookwaar. Bij het rode aardewerk vermelden we ook nog een wandfragment van een bord met daarop parallelle sliblijnen (afb. 7: 32). Deze context bevat eveneens nog een wandscherf majolica met gele en blauwe beschildering¹⁸ (afb. 7: 33) en een fragment van biscuit. Het steengoed wordt vertegenwoordigd door drie scherven, waarvan één rand van een kamerpot uit Westerwald. Deze typische vorm met uitstaande rand, draairibbels en kobaltblauwe streep (afb. 7: 35) onder de rand kan worden gedateerd in het midden van de 18de eeuw¹⁹. Een gelijkaardig voorbeeld kennen we ondermeer uit Tongeren²⁰. De twee andere fragmenten zijn versierde wandfragmenten (waarvan enkel één afgebeeld) (afb. 7: 34) die tevens behoren tot het steengoed dat werd geproduceerd in Westerwald. Ten slotte werd in deze kuil ook nog een bodem van een recipiënt in Rijnlands roodbeschilderd aardewerk gevonden (afb. 7: 36). Het materiaal uit deze context kan in de 18de eeuw worden gedateerd.

S13 bevatte elf scherven gebruiks aardewerk. Naast drie wandscherven in grijs aardewerk tellen we nog vijf scherven rood aardewerk, waaronder een langgerekt licht uitstaande blokvormige rand met een afgeplatte top (afb. 7: 38). Op de buitenzijde is er wat sporadisch glazuur te zien, maar intern wordt deze scherf duidelijk gekenmerkt door een roetaanslag. We gaan er dan ook vanuit dat het gaat om een randfragment van een vuurklok. Een kleine wandscherf met een fragmentje slibdecoratie (niet afgebeeld) kan niet met zekerheid worden toegeschreven aan hoogversierd aardewerk. Bij het steengoed bemerkt men naast de twee wandscherven steengoed uit Langerwehe, waarvan één met complexe radstempel (afb. 7: 37). Ook is er nog een klein fragment protosteengoed, waarvan het echter niet duidelijk is of het om een residueel fragment gaat. De samenstelling van het ensemble wijst naar de 14de eeuw.

Uit kuil S14 werden vijf scherven opgegraven. Het gaat om vier scherven grijs aardewerk waaronder een stuk van een vlakke bodem (afb. 7: 39), naar alle waarschijnlijkheid afkomstig van een kan. Daarnaast werd ook één wandfragment rood aardewerk gevonden. Vlakke kanbodems in grijs aardewerk komen voor vanaf de 13de eeuw²¹. Naast het schaarse aardewerk in deze kuil werd ook nog een fragment van een bijzonder type gesp aangetroffen (afb. 7: 40). Het gaat om een eenvoudig type, waarbij de beslagplaat bestaat uit één enkel blad metaal dat in de breedte is overgeplooid en vastgemaakt met twee kleine nagels. Er is echter geen spoor van een angel. Wel valt uit te maken dat een klein deel van de afgebroken beugel nog zichtbaar is. Waarschijnlijk gaat het om een zogenaamde vouwgesp²², waarbij riemtong en gesp in elkaar geklemd moeten worden.

S15 bevatte in totaal zes scherven, waarvan één wandscherf in grijs aardewerk en zes in rood aardewerk. Als diagnostische stukken kunnen een klein fragment van een vlakke bodem (niet afgebeeld) in rood aardewerk en een wandscherf

afb. 8: Het vondstenmateriaal uit de kuilen S15, S17, S21 en S23; het metaal wordt op een andere schaal afgebeeld dan het aardewerk en heeft daardoor een individueel schaalatje (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

met loodglazuur en slibdecoratie (afb. 8: 1), afkomstig van een bord, worden aangehaald. Een datering wordt hier niet voorgesteld.

Kuil S17 leverde het grootste aantal scherven op. In totaal werden negentig scherven geborgen. Twee fragmenten hebben een oudere oorsprong en kunnen worden geïdentificeerd als residueel Romeins materiaal. Het gaat in het bijzonder om een wandfragment van een beker in gevernist aardewerk met radstempel (afb. 8: 11) uit Köln, die kan gedateerd worden in de tweede helft van de 2de tot de vroege 3de eeuw, en een wandfragment in kruikwaar afkomstig uit Bavay²³. Het grijze aardewerk is met zesenvijftig scherven of 62.2 % van het totaal het best vertegenwoordigd. Er zijn slechts twee duidelijk determineerbare vormen aanwezig. Het eerste gaat om een sterk ingesnoerde halfbolvormige kom met verdikte en licht ondersneden bandvormige rand op een bodem met standvinnen (afb. 8: 2). Gelijkaardige kommen komen voor vanaf de 13de eeuw tot de eerste helft van de 16de eeuw²⁴. De tweede vorm is een randfragment van een kan of kruik.

De beschrijving van deze rand wordt bemoeilijkt omdat enkel het stuk aan het oor is bewaard (afb. 8: 5). Door de aanhechting van het oor kan dit deel wel verschillen van de rest van de rand. We vermoeden dat het echter gaat om een eenvoudige opstaande rand of eerder bandvormige rand met een afgeronde of licht naar binnen afgeschuinde top. Daarnaast is er nog een vlakke bodem (afb. 8: 6) die vermoedelijk behoort tot een kom of teil, maar waarvan de standvinnen ontbreken. Het rode aardewerk omvat achtentwintig scherven of 31.1 % van het totaal. De diagnostische stukken in rood aardewerk zijn bijna exclusief te identificeren als fragmenten van vormen die met de bereiding van voedsel te maken hebben. Een randfragment met holle steel is afkomstig van een pan met een verdikte afgeronde rand (afb. 8: 3). Op de steel zijn lichte sporen van beroeting aanwezig en intern is er plaatselijk maar slordig wat glazuur aangebracht. Pannen waarvan de steel de wand niet doorboort, zijn niet ouder dan de 14de eeuw²⁵. Een tweede pan kan herkend worden door de afgeronde verdikte rand die aan de binnenzijde wordt gekenmerkt door een vrij scherpe knik op de onderzijde van

de rand (afb. 8: 4). Glazuur is hier aanwezig aan de binnenzijde, doch slordig en niet volledig dekkend aangebracht. De buitenzijde is vrij zwaar beroet. Een klein stuk van een uitstaande, licht verdikte en afgeronde rand (afb. 8: 8) kent wat roetsporen op de rand en behoort meer dan waarschijnlijk toe tot een kookkan (of grape). Twee eveneens beroete fragmenten (één niet afgebeeld want sterk onvolledig) van een bodem op standvinnen (afb. 8: 9) zijn, wegens de fikse roetsporen, toe te schrijven aan kookkannen. Als laatste treft men een kleine wandscherf aan met een onvolledig deel van een radstempel (afb. 8: 10). Gelijkaardige radstempels komen voor op grapes en worden gedateerd in de 14de eeuw²⁶. Een kleine wandscherf met amper wat loodglazuur draagt aan één zijde nog sporen van een witte sliblaag en behoort met andere woorden tot het hoogversierde aardewerk. Ten slotte bevat deze kuil nog drie scherven steengoed uit Siegburg, waarvan één randje dat behoort tot een drinknapje (afb. 8: 7), dat echter breed moet worden gedateerd vanaf het tweede kwart van de 14de eeuw tot de eerste helft van de 16de eeuw²⁷. Naast het gebruiks-aardewerk zijn er vijf fragmenten van daktegels, één licht gebogen geglazuurd

fragment, vermoedelijk van een nokpan, één fragment van een geglazuurde tegel en een sterk afgesleten stuk bouwaardewerk, waarschijnlijk afkomstig van een dakpan van het Romeinse type. Eén stuk natuursteen, gedetermineerd als een zandsteen uit het Onder-Devoon van de Ardennen²⁸, is vermoedelijk een fragment van een maalsteen en kan eventueel als residueel materiaal worden aanzien. Een verrassing van formaat bleek de aanwezigheid van een ruiterspoor te zijn, die vervat zat in een grote ijzerklomp. Het exemplaar betreft een zogenaamd radspoor (afb. 8: 12; afb. 9), een type dat al voorkwam vanaf de 13de eeuw²⁹. Het rad zelf bestaat uit acht punten (waarvan één niet zichtbaar) en heeft een maximale bewaarde diameter van ongeveer 36 mm. Grotere raderen waren vooral populair vanaf het midden van de 14de eeuw³⁰. De beugelarmen van dit stuk zijn jammer genoeg niet bewaard. Op basis van het aardewerk kan gesteld worden dat de vulling van kuil S17 kan gedateerd worden vanaf het tweede kwart van de 14de tot de twee helft van de 14de eeuw. De datering van het ruiterspoor sluit hier mooi bij aan.

afb. 9: Het ruiterspoor afkomstig uit kuil S17 (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

S18 leverde slechts drie scherven op, waarvan twee in rood aardewerk en één wandfragment onversierde faïence. Op basis van onderzoek in Nederland weten we dat er daar al vanaf 1625 faïence werd geproduceerd³¹. In Gent zou de productie pas aanvangen vanaf het derde kwart van de 17de eeuw³², waarbij geconcludeerd kan worden dat S18 niet ouder kan zijn dan het midden van de 17de eeuw.

Kuil S20 bevatte uitermate weinig aardewerk: slechts twee wandscherven rood

aardewerk, waaraan verder geen chronologische gegevens kunnen worden onttrokken.

Zes scherven rood aardewerk en één scherf in faïence werden aangetroffen bij het onderzoeken van kuil S21. Het fragment faïence is een randscherf van een bord met een eenvoudig afgeronde rand, zonder sporen van versiering (afb. 8: 13). Bij het rode aardewerk herkent men eveneens een eenvoudig afgeronde en verdikte rand van een bord, met nog slibdecoratie aanwezig (afb. 8: 14). Een bijna haaks naar buiten geplooid licht verdikte en afgeronde rand met dekselgeul die volledig bedekt is met groengekleurd loodglazuur³³, kan waarschijnlijk toegewezen worden aan een grape of kom³⁴ en hoort waarschijnlijk thuis in de 17de of de 18de eeuw. Deze datering wordt ook deels bevestigd door de aanwezigheid van faïence. De context bevatte ook nog een randfragment geelgroen glas met de aanzet van een getorst ribbelpatroon en licht verdikte rand (afb. 8: 16). Deze hoge ribbelbeker kent sterke gelijkenissen met een exemplaar uit de Sint-Pietersabdij³⁵. Waarschijnlijk is deze beker ook een stuk ouder dan de rest van het materiaal. Ribbelbekers komen namelijk voor vanaf de tweede helft van de 15de tot de eerste helft van de 17de eeuw³⁶. Vermoedelijk moet deze context dan ook worden gedateerd in de 17de eeuw, hoewel de 18de eeuw zeker niet geheel is uit te sluiten.

De vondsten uit kuil S22 zijn eveneens schaars. Er werden zeven wandscherven gebruiksaardewerk aangetroffen, waaronder zes in rood aardewerk en één stuk steengoed. Een onversierd fragment van de steel van klei pijp is tevens aanwezig, waardoor deze kuil zeker kan worden gedateerd in de post-middeleeuwen.

S23 bevat acht scherven rood aardewerk waaronder één bandvormige rand van een kan of kruik met een afgeschuinde verdikte top. Markant aan dit stuk is dat vooral de binnenzijde sterk geprofileerd is in tegenstelling tot de buitenzijde (afb. 8: 18). Het enige stuk steengoed aanwezig is een

wandfragment met blauwe kobaltbeschildering en vegetatief (vermoedelijk een bloem) gestempeld motief (afb. 8: 17). Een datering in de 17de of de 18de eeuw lijkt ook hier aangewezen.

Besluit

Wat onmiddellijk opvalt wanneer men de spreiding van de kuilen over het grondvlak bekijkt, is dat meer dan 2/3 van het terrein op die manier vergraven werd, maar dat de verschillende individuele kuilen elkaar bijna nooit sneden. Dit wordt ook door de verschillende doorsneden bevestigd. Men heeft zijn best gedaan om voorgaande verstoringen te vermijden. Dit is een totaal ander beeld dan de complexe pakketten elkaar overlappende sporen en kuilen in de binnenstad. Dit gegeven, gecombineerd met de snelle opvulling en het gebrek aan argumenten voor een andere functie, sterkt het vermoeden dat men hier gewoon aan zandwinning heeft gedaan, het materiaal waaruit de natuurlijke ondergrond op deze plek bestaat. Morfologisch bekeken kunnen we de kuilen in drie clusters groeperen: de rechtwandige vrij grote kuilen tegen de zuidgrens van het onderzochte terrein, de onregelmatige en tevens minder diepe kuilen centraal en de batterij naast elkaar gelegen kuilen met rechte wand tegen (en onder) de noordgrens van het perceel. Op basis van de aardewerkdateringen kunnen duidelijk twee periodes van intensieve zandwinning onderscheiden worden. De oudste kuilen (S1, S13, S14 en S17) waren die in het zuidelijke deel van het terrein en lagen min of meer geordend op één lijn. Hoewel sommige aardewerkensembles vrij beperkt zijn, lijkt het toch mogelijk om deze kuilen allemaal te plaatsen in de 14de eeuw³⁷. Een tweede chronologische fase kan worden geplaatst in de 17de en de 18de eeuw, en beslaat alle resterende kuilen. Hoewel de centrale en de noordelijke cluster zich op basis van ligging, organisatie en morfologie duidelijk onderscheidde, blijft het moeilijk om op basis van het aardewerk hier een chronologisch verschil aan te wijzen.

Bijlage: Aanwezigheid van de aardewerksoorten in de verschillende kuilen, in aantal scherven en minimum aantal exemplaren (MAE) (Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie)

S1				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	14	3	58,3	100
Grijs	7		29,2	0
Steengoed	3		12,5	
Totaal	24	3	100	100

S4				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	3	1	100	100
Totaal	3	1	100	100

S7				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Grijs	2		4	
Rood	44	9	88	90
Steengoed	2	1	4	10
Majolica	2		4	
Totaal	50	10	100	100

S8				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	8	1	80	50
Steengoed	2	1	20	50
Totaal	10	2	100	100

S9				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	23	6	79,3	85,7
Steengoed	3	1	10,3	14,3
Majolica	2		6,9	
Rijnlands roodbeschilderd	1		3,4	
Totaal	29	7	100	100

S13				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Grijs	3		27,3	
Rood	5		45,5	
Protosteengoed	1		9,1	
Steengoed	2		18,2	
Totaal	11		100	

S14				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Grijs	4		80	
Rood	1		20	
Totaal	5		100	

S15				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	6		85,7	
Grijs	1		14,3	
Totaal	7		100	

S17				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Grijs	56	3	62,2	50,0
Rood	28	2	31,1	33,3
Hoogversierd	1		1,1	
Steengoed	3	1	3,3	16,7
Romeins	2		2,2	
Totaal	90	6	100	100

S18				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	2		66,7	
Faience	1		33,3	
Totaal	3		100	

S20				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	2		100	
Totaal	2		100	

S21				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	6	2	85,7	66,7
Faience	1	1	14,3	33,3
Totaal	7	3	100	100

S22				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	6	1	85,7	100
Steengoed	1		14,3	
Totaal	7	1	100	100

S23				
	<i>n.</i>	MAE	<i>n. %</i>	MAE %
Rood	8	1	88,9	100
Steengoed	1		11,1	
Totaal	9	1	100	100

¹ Het terreinwerk werd uitgevoerd door Alex Zenner en Daniël Van Kerckhove onder leiding van archeoloog Gunter Stoops.

² STOOPS, G., *Gandastraat 7-9*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 28-32; STOOPS, G., *Gandastraat 7-9: een Romeinse vuurplaats*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 4), Gent, 2010, p. 29-30; STOOPS, G., *Gandastraat 7-9: middeleeuwse metalen pleisters?*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 4), Gent, 2010, p. 31-39; MAESEN, K., *Gandastraat 7-9: fysisch-antropologische analyse van drie skeletindividuen*, in: *Archeologisch onderzoek in*

- Gent 2002-2010, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 4), Gent, 2010, p. 39-45; LEYSEN, F., *Gandastraat 7-9: metaalonderzoek*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 4), Gent, 2010, p. 46-47; VANDEN BERGHE, I., *Gandastraat 7-9: archeologische textielvondsten*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2010, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 4), Gent, 2010, p. 48-55.
- ³ HURST, J.G., *Langerwehe Stoneware of the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, in: APTED, M.R., GILYARD-BEER, R. & SAUNDERS, A.D. (ed.), *Ancient monuments and their interpretation. Essays presented to A.J. Taylor*, Chichester, 1977, p. 234; HURST, J.G., NEAL, D.S. & VAN BEUNINGEN, H.J.E., *Pottery produced and traded in North-West Europe 1350-1650, (Rotterdam Papers, nr. VI)*, Rotterdam, 1986, fig. 92, nr. 285 & 288; JANSSEN, H.L., *Het middeleeuwse aardewerk: ca. 1200-ca. 1550*, in: JANSSEN, H.L. (red.), *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch*, 1983, p. 200 (afb. 8:8); DE GROOTE, K., *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, (*Relicta Monografieën*, nr. 1), Brussel, 2008, deel 1, p. 374; BERKERS, M., MOENS, J. & STOOPS, G., *Sint-Michielsplein: 14de eeuws vaa(l)twerk*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2011, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 5), Gent, 2011, p. 52-53.
- ⁴ EGAN, G., *Material culture in London in an age of transition. Tudor and Stuart period fins c 1450-c 1700 from excavations at riverside sites in Southwark, (MoLAS Monograph, nr. 19)*, London, 2005, p. 190-194; DE JONG, H.A., *Metaal*, in: KRAUWER, M. & SNIEDER, F. (red.), *Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort*, Amersfoort, 1994, p. 109; in deze publicatie gebruikt men de term schedepunt in plaats van schoen.
- ⁵ De eerste helft van de 14de eeuw kan echter niet geheel worden uitgesloten.
- ⁶ KLEIJ, P., *Archeologie van het platteland. Zeventiende- en achttiende-eeuwse vondsten van de Buurtweg te Akersloot*, Zwolle, 2007, p. 40 & p. 146-148.
- ⁷ DESEYN, G., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., *VI. Uit het leven van een gebouw*, in: *Het Toreken te Gent*, Gent, 1984, p. 36 (afb. 26: 33).
- ⁸ LALEMAN, M.C., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., *De Sint-Pietersabdij te Gent. Het rijke leven van zieke monniken. Twee afvalputten uit de infirmerie 1600-1780*, Gent, 1985, p. 90 (A6).
- ⁹ BERKERS, M. & STOOPS, G., *Meulesteedsesteenweg*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 29 & 32 (afb. 8: 2).
- ¹⁰ LALEMAN, M.C., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1985, p. 96 (A51).
- ¹¹ VLIERMAN, K., *Ceramik uit het Behouden Huys op Nova Zembla (1596)*, in: *Corpus van middeleeuws aardewerk uit gesloten vondstcomplexen in Nederland en Vlaanderen, 's Hertogenbosch*, 2005, nr. 17, p. 29-34.
- ¹² DUCO, D.H., *De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*, Leiden, 1987, p. 81-85 & 145.
- ¹³ BARTELS, M. (red.), *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle-Amersfoort, 1999, deel 1, p. 80 en deel 2, p. 606. Zie ook een voorbeeld aangetroffen in het Toreken: DESEYN, G., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1984, p. 39 (afb. 28, 57).
- ¹⁴ VERHAEGHE, F., *La poterie médiévale et moderne en Europe de l'ouest*, in: GARCIA, D., D'ANNA, A., DESBATH, A., SCHMITT, A. & VERHAEGHE, F., *La céramique. La poterie du Néolithique aux Temps modernes*, Paris, 2003, p. 245.
- ¹⁵ LALEMAN, M.C., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1985, p. 94 (A36).
- ¹⁶ LALEMAN, M.C., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1985, p. 113 (B2).
- ¹⁷ DESEYN, G., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1984, p. 36 (afb. 26, 37).
- ¹⁸ We kunnen de vraag stellen of deze scherf niet ouder is dan het gros van het aardewerk. In Nederland echter gingen de majolicabakkers vanaf de tweede helft van de 17de eeuw steeds slordigere en simpelere beschilderde borden maken, vanaf 1700 voornamelijk in blauw, paars en geel, zie: KLEIJ, P., 2007, p. 38-39. Er is momenteel geen bewijs dat dit ook zo was in onze streken, maar import van gelijkaardige goedkope

producten is natuurlijk nooit uit te sluiten.

- ¹⁹ HURST, J.G., NEAL, D.S. & VAN BEUNINGEN, H.J.E., 1986, p. 224-225, fig. 108.340.
- ²⁰ WOUTERS, W., ERVYNCK, A., COOREMANS, B., VAN NEER, W. & VAN BULCK, G., *Een postmiddeleeuwse beerput aan de Hasseltse Poort te Tongeren (prov. Limburg)*, in: *Archeologie in Vlaanderen*, Brussel, 1995, nr. IV, p. 324-325, 327 (fig. 5: 1).
- ²¹ DE GROOTE, K., 2008, deel 1, p. 133.
- ²² EGAN, G. & PRITCHARD, F., *Dress Accessories c. 1150–c.1450 (Medieval finds from excavations in London, 3)*, Museum of London, 2002, p. 116-120. De Engelse term is *folding strap clasp*.
- ²³ Met dank aan Dr. Wim De Clercq (UGent) voor de determinatie van het Romeinse schervenmateriaal.
- ²⁴ DE GROOTE, K., 2008, deel 1, p. 234-235.
- ²⁵ DE GROOTE, K., 2008, deel 1, p. 251.
- ²⁶ Voor Gent zie onder meer VAN ISEGHEM, K., *Sint-Baafsplein: Het vondstenmateriaal uit een afvalput*, in: *Archeologisch onderzoek in Gent 1999-2006, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 1, Gent)*, Gent, 2007, p. 130 (afb. 31) & p. 135; RAVESCHOT, P., *Dobbelslot/6. Mestput I*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1984, jg. 8 nr. 2, p. 5-6 (afb. 15-16). Voorbeelden zijn ook gekend op de sites van Oudenaarde-Lalaing, Oudenaarde-Meerspoort en de abdij van Ename, zie: DE GROOTE, K., 2008, deel 1, p. 161-162 en deel 2 p. 193, plaat 82: 7-11, p. 238, plaat 127: 3 & p. 146, plaat 36:13, en in Lille, zie: BLIECK, G., *Céramiques et objets divers du XIVeme siècle mis au jour dans une latrine du château dit de Coutrai à Lille*, in: PITON, D. (éd.), *La céramique très décorée dans l'Europe du Nord-Ouest (Xeme–Xv^eme siècles. Actes du colloque de Douai (7-8 avril 1995)*, (*Nord-Ouest Archéologie*, nr. 7), 1996, p. 195 & 221 (pl. VII: 39-41); deze worden echter in de 15de eeuw gedateerd.
- ²⁷ JANSSENS, H.L., *The dating and typology of the earliest Siegburg stoneware in the Netherlands*, in: GAIMSTER, D.R.M., REDKNAP, M. & WEGNER, H.H., *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland, (BAR International Series, nr. 440)*, London, 1988, p. 326-331 & p. 332; DE GROOTE, K., 2008, deel. 1, p. 374.
- ²⁸ Met dank aan Prof. Dr. Georges Stoops, Dr. Paul De Paepe en Prof. Dr. Peter van den Haute, allen Vakgroep Geologie en Bodemkunde van de Universiteit Gent voor de identificatie van deze natuursteen.
- ²⁹ ELLIS, B., *Spurs and spur fittings*, in: CLARK, J. (ed.), *The Medieval Horse and its Equipment c. 1150–c. 1450 (Medieval finds from excavations in London, 5)*, London, 2004, p.127-130.
- ³⁰ ELLIS, B., 2004, p. 127.
- ³¹ VAN DAM, J.D., *Geleyersgoet en Hollands Porceleyn. Ontwikkelingen in de Nederlandse aardewerk-industrie 1560-1660*, in: *Mededelingenblad Nederlandse vereniging van vrienden van de ceramiek*, 1982, nr. 108, p. 17.
- ³² LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D., STOOPS, G. & SWIMBERGHE, P., *Hollands porselein uit Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument*, Gent, 1996, jg. 20 nr. 3, p. 5-55.
- ³³ Het is niet duidelijk of het gaat om een koper-loodglazuur of om zogenaamd reductiegroen. Men spreekt van reductiegroen wanneer door plaatselijk tekort aan zuurstof het rood bedoelde aardewerk grijsblauw is en dit in combinatie met het erop aangebrachte gelige loodglazuur een eerder olijfgroene kleur geeft, zie: PEREMANS, P. & JACOBS, M., *Het post-middeleeuws aardewerk*, in: *Vondsten uit de Leie te Deinze*, Deinze, 1976, p. 82.
- ³⁴ Zie bijvoorbeeld LALEMAN, M.C., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1985, p. 90 (A8) & p. 92 (A26).
- ³⁵ LALEMAN, M.C., RAVESCHOT, P. & VAN DE WALLE, R., 1985, p. 107 (A134).
- ³⁶ HENKES, H., *Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800*, (*Rotterdam Papers*, nr. 9), Rotterdam, 1994.
- ³⁷ Het materiaal uit kuil S14 kon zeker voorkomen in de 14de eeuw, alsook de iets bredere datering voor kuil S1 hoeft hiervoor geen belemmering te vormen.